

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Ментинська І. Б., 2011

Статтю присвячено мовностилістичним проблемам комп'ютерної термінології, особливу увагу звернено на порушення лексичних, морфологічних, словотвірних, синтаксичних та орфографічних норм.

Ключові слова: українська мова, комп'ютерна термінологія, лексична норма, морфологічна норма, словотвірна норма, синтаксична норма, орфографічна норма

The article is deals with linguistic and stylistic problems of computer terminology; particular attention is paid to breaking of lexical, morphological, grammatical, syntactical and spelling rules

Keywords: Ukrainian language, computer terminology, lexical rule, morphological rule, grammatical rule, syntactical rule, spelling rule

Сучасна українська комп'ютерна термінологія є однією з динамічних термінологічних систем. І це закономірно, адже інтенсивний розвиток інноваційних комп'ютерних технологій, комп'ютерної техніки вимагає постійного введення нових понять. Виникнення нових лексичних утворень спонукує фахівців формувати єдину систему загальноприйнятих комп'ютерних термінів. Слід зважати на те, що такі терміноодиниці мають відповідати міжнародним стандартам, а також нормам сучасної української літературної мови.

У лексикографічному опрацюванні сучасна українська комп'ютерна термінологія має певні набутки, зокрема відзначимо: «Англо-російсько-український тлумачний словник з комп'ютерної графіки та аналізу зображень» (укладачі Р. Паленичко, П. Цінтергоф) [1]; «Англо-український словник-довідник скорочень у галузі комп'ютерної техніки» (автор В. Карачун) [2]; «Короткий англо-український тлумачний словник з комп'ютерної техніки» (укладачі Р. Сіренко та ін.) [3]; «Англо-український словник з інформатики та обчислювальної техніки» (автор О. Коссак) [4]; «Українсько-англійський словник комп'ютерних термінів і англо-українські аудіо-візуальні терміни» (укладач П. Фединський) [5], «Навчальний термінологічний російсько-українсько-англійський словник» (автор В. Ходаков) [6]; «Англо-український тлумачний словник редакційно-видавничої комп'ютерної термінології» (автор В. Шевченко) [7], «Англійсько-український глосарій виробів *Microsoft*®» за редакцією Б. Рицара [8] тощо.

Метою статті є здійснити стислий аналіз лексичних, словотвірних, синтаксичних та орфографічних особливостей частотних одиниць галузевої комп'ютерної підсистеми української науково-технічної термінології. Актуальність дослідження полягає в потребі подальшої уніфікації та стандартизації комп'ютерних термінів.

Переважає порушення норм на *лексичному рівні*. Такі норми регулюють використання термінів відповідно до їхнього лексичного значення і не допускають уживання калькованих термінів або суржикових конструкцій, як наприклад:

Ненормативний вжиток	Лінгвістична норма
Область завдань	Галузь, ділянка, поле завдань
Вид	Вигляд
Настройка	Налаштування
Виділити	Виокремити

Ненормативний вжиток	Лінгвістична норма
Параметри <i>відзивів</i> користувачів	Параметри <i>відгуків</i> користувачів
Майстер збереження <i>настроек</i>	Майстер збереження <i>налаштувань</i>
<i>Звернути</i> все	<i>Згорнути</i> все
<i>Свойства</i>	<i>Властивості</i>
<i>Обзор</i>	<i>Огляд</i>
<i>Виключити</i>	<i>Вимкнути (відімкнути)</i>
<i>Перезагрузити</i>	<i>Перезавантажити</i>
<i>Справка</i>	<i>Довідка</i>
Очистити <i>корзину</i>	Очистити <i>кошик</i>
<i>Границі</i>	<i>Межі</i>
<i>Обичний</i>	<i>Звичайний</i>
<i>Добавити</i> таблицю	<i>Додати</i> таблицю
<i>Примінити</i>	<i>Застосувати</i>
<i>Востановити</i>	<i>Відновити</i>
<i>Защита</i>	<i>Захист</i>
<i>Образець</i>	<i>Зразок (взірець)</i>
<i>Ограничення</i>	<i>Обмеження</i>
<i>Відмінити, відміна</i>	<i>Скасувати</i>
<i>Правий угол</i>	<i>Правий кут</i>
<i>Получити</i> дані	<i>Отримати (одержати)</i> дані
<i>Пустий</i>	<i>Порожній</i>
<i>Скрити</i>	<i>Сховати, приховати</i>
<i>Біжуча</i> адреса	<i>Поточна</i> адреса
<i>Об'єм</i> ресурсів	<i>Обсяг</i> ресурсів
<i>Об'єм</i> пам'яті	<i>Обсяг</i> пам'яті
<i>Невірний</i> доступ	<i>Неправильний (неможливий)</i> доступ
<i>Невірний</i> пароль	<i>Неправильний</i> пароль
<i>Невірна</i> інформація	<i>Помилкова, неточна</i> інформація
<i>Дошка об'яв</i>	<i>Дошка оголошень</i>
<i>Учбова</i> гра	<i>Навчальна</i> гра

На *словотвірному рівні* у спеціалізованих словниках спостерігаємо переважно інтерферентні порушення в таких випадках:

- інтерферентне вживання префіксів: *зноска* – *виноска*, *одкриті* – *відкриті* (документи), *поправити* текст – *виправити* текст, *провірка* парності – *перевірка* парності;
- неправильне вживання суфіксів: *сортировка* – *сортування* (краще *упорядкування*), *кнопочна* форма – *кнопкова* форма, *лінійчаста* діаграма – *лінійна* діаграма, *настройщик* – *наладник*, (*настроювач*), *налагоджувач*, *плаваючий* об'єкт – *плавучий* об'єкт, *копіюючий* – *копіювальний*, *запам'ятовуючий* пристрій – *запам'ятовувальний* пристрій або пристрій *пам'яті*, *керуючий* блок – блок *керування*, *зображаючий* параметр – параметр *зображення*; синхросигнал *чекаючого* режиму – синхросигнал у режимі *очікування*, *шумопоглинаючий* корпус – *шумопоглинальний* корпус, *корпус-шумопоглинач*, *значуча* позиція – *значуща* позиція, *супроводжуюча* графіка – *супровідна* графіка, *зв'язуюча* логіка – *зв'язувальна* логіка, краще *зв'язна*, *доповнююча* операція – *доповнювальна* операція. Для української мови не характерне вживання активних дієприкметників теперішнього часу на *-уч(ий)*, *-юч(ий)*, *-ач(ий)*, *-яч(ий)*; існує декілька способів заміни таких дієприкметників віддієслівними прикметниками на *-льн(ий)*, *-івн(ий)*, *-лив(ий)*, *-ч(ий)*, *-н(ий)*, відіменниковими прикметниками на *-цій-н-(ий)*, дієприкметниками минулого часу з суфіксом *-л(ий)*, іменниками-прикладками тощо;
- ненормативне вживання композитних термінів: *гіперзсилка* – *гіперпосилання*; *маркірований* список – *маркований* (від слова *маркер*, краще *позначений*) список. Отже, слід пам'ятати, що «творення нового слова – це не лише знання чи пошук суфіксів, префіксів, це відчуття матриці власної мови, втіленої в корені» [9, с. 57].

На **морфологічному рівні** найтипівішими помилками є:

- уживання невмотивованого закінчення родового відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни. Особливістю вживання родового відмінка однини цих іменників є варіантність закінчень *-а,(-я)/-у(-ю)*. Вибір закінчення залежить від лексичного значення слова, морфемної будови та наголосу. У комп'ютерних словниках виявлено такі хиби: *адаптеру*, треба *адаптера*; *файлу*, треба *файла*; *серверу*, треба *сервера*; елемент *цикла*, треба елемент *циклу*; умови повторного *запуска*, треба умови повторного *запуску*; вид *шрифта*, треба вид *шрифту*; заповнення *трафарета*, треба заповнення *трафарету*; драйвер *терміналу*, треба драйвер *термінала*; аналого-цифрове перетворення *сигнала*, треба аналого-цифрове перетворення *сигналу*; на екрані *дисплею*, треба на екрані *дисплея*; довжина *відрізка*, треба довжина *відрізка*.

- неправильне утворення ступенів порівняння прикметників:

а) утворюючи ступені порівняння прикметників, не слід сплутувати простої та складеної форм ступенювання прикметників: *більш ширший* набір функцій (порушення норми) – *ширший* набір функцій, *більш широкій* набір функцій (правильний варіант);

б) метод *самих менших* квадратів – метод *найменших* квадратів. В українській мові не слід використовувати слова *самий* для утворення ступенів порівняння. *Самий* – означальний займенник: *використовуємо той самий принцип, той самий діапазон*.

Неправильне вживання **прийменникових сполук** спричиняє різні значеннєві та стилістичні неточності.

- прийменникові конструкції з *по*:

вибір програми *по замовчанню* треба вибір програми *як усталено*;

по зростанню треба *за зростанням*;

сортувати по типу (по стовпцях, по рядках) треба *упорядкувати за типом, (за стовпцями, за рядками)*;

виклик *по імені*, треба: *виклик на ім'я*, (але *пошук за ім'ям, за іменем*);

виклик *по взірцю*, треба: *виклик на взірєць, за взірцем*;

вирівняти *по ширині (по центру)*, треба: *вирівняти до країв (до центру)*;

групування *по пріоритетах*, треба: *групування за пріоритетами*;

задати послідовність *по рядках (по абзацах, по стовпцях)*, треба: *задати послідовність у рядках (в абзацах, у стовпцях)*;

Конструкції з прийменником *по* вживаємо із місцевим та знахідним відмінками, що вказують на місце чи предмет (*обтікання по контуру*), мету дії (*по допомогу* до оператора), час, період (*по обіді*), вид чи сферу діяльності (*наказ по інституту*), міру, кількість, ступінь дії (*по горизонталі*) тощо;

- прийменникові конструкції з *при*:

при можливості, треба: *у разі можливості*;

при установці, треба: *під час установлення (встановлення)*;

форма *при* відображенні, треба: форма *під час* відображення;

У при змінній *X* набуває значень, треба: *У за* змінної *X* набуває значень;

помилка *при* роботі з клавіатурою, треба: помилка *під час* роботи (*в роботі*) з клавіатурою;

програма незмінна *при* виконанні, треба: програма незмінна *під час* виконання;

помилка *при* невдалій спробі, треба: помилка *за (під час)* невдалої спроби,

неузгодженість *при* оновленні даних треба *неузгодженість під час* оновлення даних.

Конструкції із прийменником *при* вживаємо з місцевим відмінком, що вказує на просторову близькість (*комп'ютер при принтері*), підпорядкованість або належність комусь, чомусь (*системний блок при дисководі*), обставини, за яких щось відбувається (*працювати при овітленні монітора*), у значенні «незважаючи на». Оскільки такі конструкції мають відтінок розмовності, то в офіційно-діловому та науковому стилях їх використовуємо обмежено.

Щодо **орфографічних норм** у словниках, котрі фактично мали б відображати правильне написання термінів, доводиться спостерігати такі явища: *чип*, треба: *чип*, *тупік*, треба: *тупик* (до того ж лексема *тупик* – калька, яку варто замінити на *глухий кут*), *арендований* канал, треба: *орендований* канал (правопис голосних); *двохсторонній диск*, треба: *двосторонній диск*, *авдіо-візуальні* терміни, треба: *авдіовізуальні* терміни (правопис складних прикметників); *макро-команда*, треба: *макрокоманда*, *мініпроцесор*, треба: *міні-процесор* (правопис складних іменників, зокрема

частин макро-, міні-); *стовбець*, треба: *стовпець*; *обґрунтування*, треба: *обґрунтування*, *транзакція*, треба: *трансація* (*транзакція* – своєрідний фонетичний англiцизм: читають як *transaction*), *диспетчер* друку, треба: *диспетчер* друку, *масштабний коефіцієнт*, треба: *масштабний коефіцієнт* (правопис приголосних у словах іншомовного походження).

На *синтаксичному рівні* порушення помічено в таких випадках:

- уживання пасивних конструкцій:

вами надісланий документ, треба: *ви* надіслали документ;

знайдена *проблема*, треба: знайдено *проблему*;

файл *знайдений*, треба: файл *знайдено*;

поля, що *впорядковуються*, треба: поля, що *їх* *впорядковують*, або *впорядковано*;

ім'я панелі команд, що *впорядковуються*, треба: ім'я панелі команд, що *її* *впорядковують* або *впорядковано*;

введений користувачем код, треба: код, *котрий увів користувач*, або *користувач*, *увівши* (*вводячи*) код...;

- особливу увагу варто звернути на дієслова із часткою *-ся*: вони мають своєрідне використання.

Правильно вживати: малюнок *стосується* таблиці 1, люди *листуються*, *будуються*. Невиправданим є використання таких термінологічних сполук: графік функцій *будується*, треба: графік функцій *будують* (*збудовано*); дані *переносяться*, треба: дані *переносять* (*перенесено*); дані *повідомляються*, треба: дані *повідомляють* (*повідомлено*); методи *використовуються*, треба: методи *використовують* (*використано*); програми *формується*, треба: *формують* (*сформовано*), шаблон *створюється*, треба: *створюють* (*створено*), текстовий рядок *відображається*, треба: *відображає*, *відображають*, (*відображено*), макрос *запускається*, треба: *запускають* (*запущено*), доступ *забезпечується*, треба: доступ *забезпечений*, *забезпечують* (*забезпечено*), пароль *використовується*, треба: пароль *використовують* (*використано*), об'єкт *створюється*, треба: об'єкт *створюють*, (*створено*). Як бачимо, замість дієслів на *-ся* доцільно використовувати безособові форми на *-но*, *-то* або, якщо це доречно, дієслова III особи множини теперішнього часу.

Висновки: 1) сучасну українську комп'ютерну термінологію значно опрацьовано лексикографічно; 2) на лексичному рівні побутує значна кількість калькованих терміноодиниць, переважно з російської мови; 3) у термінотворенні дотепер трапляються дериваційні моделі, нехарактерні для української літературної мови; 4) частими є порушення граматичних норм (родовий відмінок іменника, дієслівне керування тощо); 5) неодноразово спостерігаємо часткове відхилення від чинних орфографічних норм.

Отже, українська комп'ютерна термінологія перебуває в процесі уніфікації та розвитку. Важливим завданням термінологів, як і користувачів комп'ютерної техніки, є стежити за дотриманням автентичних законів термінотворення та терміновжитку.

1. *Англо-російсько-український тлумачний словник з комп'ютерної графіки та аналізу зображень* [уклад. Р. М. Паленичка, П. Цінтергоф.] – Л. : Червона калина, 1998. – 551 с. 2. *Англо-український словник-довідник скорочень у галузі комп'ютерної техніки* [авт.-уклад. В. Я. Карачун] – К. : Знання, 2000. – 158 с. 3. *Короткий англо-український тлумачний словник з комп'ютерної техніки* [уклад. Р. Р. Сіренко та ін.] – Л. : Вид. центр ЛНУ імені І. Франка, 2005. – 96 с. 4. *Англо-український словник з інформатики та обчислювальної техніки* [авт.-уклад. О. М. Коссак.]. – Л. : СП «БаК», 1995. – 304 с. 5. *Українсько-англійський словник комп'ютерних термінів і англо-українські аудіо-візуальні терміни* [уклад. П. Фединський та ін.]. – Едмонтон, 1990. – 30 с. 6. *Ходаков В. Є. Навчальний термінологічний російсько-українсько-англійський словник : Комп'ютерні науки: 12 500 термінів: Навч. посібник з комп'ютерних наук та комп'ютерної інженерії* / В. Є. Ходаков. – Херсон, 2002. – 599 с. 7. *Англо-український тлумачний словник редакційно-видавничої комп'ютерної термінології: Понад 5000 слів, словосполучень і скорочень найпоширеніших термінів* [авт.-уклад. Шевченко В. Е.]. – К. : Либідь, 2006. – 319 с. 8. *Англійсько-український глосарій виробів Microsoft® : громадська редакція* [за ред. Б. Рицара] – Л. : ЕКОінформ, 2006. – 208 с. 9. *Фаріон І. Д. Мовна норма : знищення, пошук, віднова* (Науково-навчальне видання) : [монографія] / Ірина Дмитрівна Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 328 с.